

ČESKÁ RODINA NA POČÁTKU 21. STOLETÍ: ŽIVOTNÍ PODMÍNKY, VZTAHY A POTŘEBY¹⁾

Olga Kurtinová

Rodina je základní instituce lidské společnosti, ve které dochází k demografické reprodukci a kde se formují životy jejich členů. Každý má nějakou zkušenost a představu o tom, co je to rodina. Zdánlivě jde o jednoduché téma, ale opak je pravdou. Jen vymezit samotný pojem rodina v rámci vědeckého výzkumu není snadné, natož podchytit všechny její formy a proměny. Věra Kuchařová, Jana Barvíková, Sylva Hóhne, Kristýna Janurová, Olga Nešporová, Jana Paloncycová, Kamila Svobodová a Lucie Vidovičová, autorky publikace, si daly za cíl nelehký úkol, zmapovat aktuální stav české rodiny a také to, jak se od roku 2000 proměnila. Publikace *Česká rodina na počátku 21. století* vychází ze *Zprávy o rodině* z roku 2017, kterou zpracoval kolektiv autorů Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí v.v.i., a navazuje na *Národní zprávu o rodině* z roku 2004.

Problematika české rodiny je představena v devíti kapitolách, které se věnují celé řadě témat. Zatímco první kapitola se zabývá proměnám toho, jak je rodina a rodičovství chápáno, a jaká jsou soudobá společenská rizika ve vztahu k rodině, druhá kapitola je zaměřena na partnerství a rodičovství, které je zasazeno do kontextu demografického vývoje Česka. Pozornost je věnována vzniku i rozpadu partnerství, tak plánům partnerů ohledně počtu dětí a časování rodičovství, bezdětnosti a velmi aktuálnímu tématu, vzhledem k zvyšujícímu se věku prvorodiček, asistované reprodukci. Tato kapitola srozumitelně s poskytnutím základních dat v tabulkách a grafech popisuje stávající stav a trendy vývoje od počátku nového tisíciletí.

Ve třetí kapitole jsou analyzována data výběrového šetření Příjmy a životní podmínky domácností (SILC) a Statistiky rodinných účtů (SÚR). Kapitola se věnuje finančním a bytovým podmínkám rodin, což patří k základním faktorům, které determinují založení rodiny mladými lidmi. Příjmovou situaci rodin s dětmi je možné srovnat s jejich výdaji, není opomíjeno ani téma chudoby, materiální deprivace a efektivita dávek. Podkapitola o bydlení se věnuje tomu, jak bydlí rodiny různého typu, jaké kvalitativní charakteristiky bydlení rodin má a v neposlední řadě i tomu, kdo je ohrožen ztrátou bydlení. I tato kapitola je na datové údaje bohatá a je zasazena do širšího sociálně-ekonomického vývoje v Česku, což usnadňuje pochopení, v jaké finanční a bytové situaci se české rodiny nacházejí.

Slaďování pracovního a rodinného života, v posledních letech velmi diskutované téma nejen v odborných kruzích, je náplní kapitoly čtvrté. První podkapitoly mapují vývoj zaměstnanosti žen dle různých diferencních znaků na trhu práce a flexibilní formy zaměstnávání, což zahrnuje částečné úvazky, pružnou pracovní dobu, práci z domova, práci na dobu určitou, na dohodu, OSVČ atd. Následující podkapitoly se věnují představám lidí o slaďování práce a rodiny ve srovnání se skutečností a státní podpoře rodin se zaměstnanými rodiči, přičemž není opomenuto ani téma pomoci pro rodiny s péčí o nemocné, zdravotně postižené nebo stárnoucí členy rodiny. Což je téma v rámci harmonizace práce a rodiny velmi důležité, protože populace Česka stárne a je pravděpodobné, že se tento trend v brzké době nezmění.

Kapitola pátá a šestá se zaměřují na vzdělávání a výchovu dětí. První z kapitol se zabývá otázkou,

1) Kuchařová, V. a kol. 2019. *Česká rodina na počátku 21. století: Životní podmínky, vztahy a potřeby*. Slon, 2019, 300 s. ISBN 978-80-7419-275-3.

zda je kritika nedostatečné nabídky služeb denní péče opodstatněná a zda se situace od roku 2000 zlepšila nebo ne. Podrobně je popsán systém předškolního vzdělávání a péče v Česku. Následně se kapitola věnuje povinné školní docházce, dostupnosti vzdělání a mimoškolních aktivit jako nástroje individuálního rozvoje a primární prevence. Z této kapitoly mimo jiné plyne, že i přes změny se Česko stále řadí mezi země, kde úroveň dosaženého vzdělání je značně závislá na rodinném zázemí a řada volnočasových aktivit pro děti je pro mnohé rodiny nedostupná. Šestá kapitola se zabývá problematikou rodinných vztahů a vazeb, jejich významem pro výchovu dítěte a důsledky, pokud nejsou stabilní. V jedné z částí této kapitoly jsou srovnány rodiny tzv. běžné a ohrožené, což poskytuje důležitá fakta o rozdílnosti rodin a rizicích, která rodiny a jejich fungování ohrožují. Dále se kapitola věnuje tématu ohroženého dítěte, násilí v blízkých vztazích a otázce deficitu systému služeb pro děti a rodiny v Česku. Jsou to témata náročná, avšak velmi důležitá, protože jak výzkumy ukazují, a v této publikaci tomu není jinak, partnerské vztahy v současnosti jsou charakterizovány větší nestabilitou, která přináší pro instituci rodiny a společnost řadu problémů. Poslední část poskytuje informace o náhradní rodinné péči.

Stárnutí populace je proces, který je aktuálně v Evropě neodvratitelný a který pro rodinu a společnost přináší mnohé výzvy. Kapitola sedmá se věnuje právě rodinám se seniorem, seniorským partnerstvím a rodičovstvím vyššího středního věku. Pozornost je věnována i širším rodinným rolím jako prarodičovství a sourozenectví, které se zvyšující se nadějí dožití při narození nabývá na významu. I v této kapitole je diskutována oblast harmonizace

práce a rodiny ve vztahu k seniorovi s potřebou péče a z toho hlediska navazuje na kapitolu čtvrtou.

Předposlední osmá kapitola se věnuje rodinám se zdravotně postiženým členem a rodinám migrantů, které se potýkají se specifickými problémy a potřebami. Prvně jsou pro oba typy rodin v příslušných podkapitolách představeny strukturální data, následně problémy rodin se zdravotně postiženým členem a jejich podpora a v případě cizinců přístup k zaměstnání, sociální ochraně, zdravotní péči a vzdělání. Jde svou podstatou o velmi komplexní témata, kapitola tak nejde zcela do podrobností, což je i v důsledku nedostupnosti dat, nicméně základní přehled o rodinách se speciálními potřebami kapitola poskytuje dostatečně.

Poslední devátá kapitola není zaměřena přímo na instituci rodiny, ale na rodinnou politiku, která nepochybně rodinu ovlivňuje. Vymezeny jsou základní principy koncipování rodinné politiky, rodinná politika a rodina v dokumentech EU a institucionální zajištění rodinné politiky v Česku (role státu, krajů, obcí, nestátních neziskových organizací, zaměstnavatelů a církví). Není opomenut ani pohled veřejnosti na rodinnou politiku.

Publikace *Česká rodina na počátku 21. století* se věnuje celé řadě témat vztahující se k instituci rodiny v Česku, poskytuje řadu dat a faktů, které jsou srozumitelně a přehledně popsány a prezentovány. V devíti kapitolách je zachycen nejen stav české rodiny a její proměny, ale i demografické a socioekonomické kontexty, které daný vývoj ovlivňují a podmiňují. Jde o publikaci, která je nepochybně užitečná nejen pro výzkumníky, studenty a představitele státní správy, ale i širokou veřejnost, která se o problematiku a stav české rodiny zajímá.